

NOU 2005:8, LIKEVERD OG TILGJENGELIGHET

HØRINGSUTTALELSE FRA INTERESSEGRUPPE FOR SYNSTEMMEDE EDB-BRUKERE

Interessegruppe for Synshemmede EDB-brukere (ISE) er en landsomfattende forening. § 1 i vedtektene lyder: "Interessegruppe for Synshemmede EDB-brukere - ISE's - overordnede mål er å gjøre informasjonssamfunnet tilgjengelig for synshemmede. ISE skal arbeide for at utstyr og programvare tilrettelegges for synshemmede, samt støtte synshemmede EDB-brukere i valg, opplæring og bruk av utstyr og programvare." ISE er ikke invitert til å avgi høringsuttalelse til NOU 2005:8, men flere av medlemmene har spisskompetanse og erfaring når det gjelder tilgjengeliggjøring av IKT for synshemmede. Vi anser oss derfor berettiget til å fremme noen synspunkter som det etter vår mening må tas hensyn til i det videre arbeidet med antidiskrimineringsloven. I denne uttalelsen vil vi konsentrere oss om universell utforming og IKT, behandlet i utredningens kap. 10.12.

Innledningsvis vil vi understreke at ISE hilser en lov om forbud mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne velkommen. Vi finner mye positivt i det framlagte forslaget, men på noen punkter mener vi loven må gjøres kraftigere enn foreslått.

I lovforslagets § 9 heter det: "Offentlig virksomhet og privat virksomhet rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten." I flertallets forslag til § 11 unntas bare bygg og anlegg fra uforholdsmessighetsvurderingen. Her støtter ISE det mindretallet i utredningsutvalget som består av Buvik, Fjellanger og Larsen (kap. 10.12.6.1), i at også samferdsel og IKT må unntas fra uforholdsmessighetsvurderingen, og i at det må settes tidsfrister for gjennomføring av universell utforming også på disse områdene. Dette mindretallet uttaler: "Når det gjelder IKT, er utskiftetakten så stor at det ikke vil by på særlige problemer å tidfeste en plikt til universell utforming i samsvar med de frister som foreslås for bygg og anlegg mv.". ISE er enig i første del av utsagnet og understreker at det er vesentlig lettere å gjennomføre universell utforming av IKT-løsninger enn av bygg og anlegg. Derfor mener vi at tidsfristen for eksisterende IKT-løsninger kan settes kortere enn foreslått. Når det gjelder frist for universell utforming av nye IKT-løsninger, går vi inn for to år etter lovens ikrafttreden. For universell utforming av eksisterende IKT-løsninger anser vi at en frist på fem år etter lovens ikrafttreden er mer enn tilstrekkelig.

I det følgende vil vi begrunne og belyse vårt forslag. Til grunn for vår uttalelse ligger en oppfatning om at synshemming i vårt samfunn ikke først og fremst bør betraktes som sansetap, men som et informasjonshandikap. Sansetapet utgjør den nedsatte funksjonsevnen, men funksjonshemmingen, dvs. gapet eller misforholdet mellom individets forutsetninger og de krav miljøet eller samfunnet stiller til funksjon, skyldes manglende tilgang på informasjon. Informasjonsformidlingen i vårt samfunn skjer i stor grad - en fristes til å si i stadig større grad - med visuelle virkemidler i form av skrift, bilder og symboler. Jo mer visuell informasjonen blir, dess større blir de synshemmedes funksjonshemming.

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi, IKT, spiller en stadig større rolle i samfunnet. De fleste forbinder IKT med dataskjermer som gir visuell informasjon, men teknologien kan også utnyttes med tanke på andre sanser. En tekst som er lagret elektronisk som binære tall, kan hentes ut enten som bokstaver i vanlig eller forstørret skrift på skjerm eller papir, som blindeskrift på leseлист eller papir, eller som syntetisk tale. Riktig brukt kan IKT redusere informasjonsgapet mellom synshemmede og seende, men det er dessverre også mange eksempler på at det velges IKT-løsninger basert på visuelle effekter som vanskelig kan håndteres slik at informasjonen blir tilgjengelig for synshemmede. I slike tilfeller blir synshemmede utestengt fra informasjonen - og dermed diskriminert - fordi en har valgt et system som ikke tilfredsstillter kravene til universell utforming.

Det finnes en internasjonal standard for universell utforming av web-sider, Web Accessibility Initiative (WAI, se www.w3.org/wai). Denne standarden forbyr ikke web-designere å supplere med fancy grafikk, bare tilgjengeligheten sikres ved alternativer som kan brukes av dem som ikke takler grafikken. Nettopp det at "flere veier fører til Roma" er en del av universell utforming. Vi kjenner det fra Windows-miljøet, der en kan velge mellom mus og hurtigtaster, ikoner og menyer.

Vi vil i det følgende gi noen eksempler på hensiktsmessig og uhensiktsmessig bruk av IKT.

Før pc'en kom, var det for mange synshemmede umulig på egen hånd å brevveksle med seende som ikke kunne blindeskrift. Ikke kunne en lese det en selv hadde skrevet på skrivemaskin, og ikke kunne en lese de brevene en fikk. Nå kan synshemmede uten problemer betjene korrespondansen ved hjelp av e-post. Dette er intet mindre enn en revolusjon!

Selvbetjeningssamfunnet har gjort det vanskelig for synshemmede å handle i butikker. IKT med netthandel gjør det mulig for synshemmede å handle mer effektivt hjemmefra. I dag fungerer dette utmerket på noen nettsider, mens andre er mer eller mindre utilgjengelige.

Det er mulig å bestille billige billetter til reiser og arrangementer via internett. Ofte er dette den eneste muligheten til å få de billigste billettene. Hvis siden ikke er tilgjengelig for synshemmede, slik at billettene må kjøpes på annen måte, blir synshemmede diskriminert, først ved ikke å kunne få de billigste billettene, og dernest ved kanskje å måtte betale et ekstra gebyr for manuell bestilling.

Det er teknisk mulig å utforme nettbanker slik at også synshemmede kan betjene dem, men svært få nettbanker er tilgjengelige for synshemmede. Det ryktes til og med at en er i ferd med å innføre en standard for sikker identifisering i nettbanker som gjør at synshemmede ikke kan logge seg inn. Alternativet er å bruke skranketjenester, men de få stedene dette ennå er mulig, er disse tjenestene belagt med høye gebyrer.

Bankomater, betalingsterminaler og billettautomater er interaktive systemer som forutsetter at kunden har tilgang til den informasjonen som vises på displayet. Er den informasjonen bare visuell, utestenges synshemmede fra å bruke slike systemer. Problemet lar seg løse ved forholdsvis enkel teknologi. Automaten eller terminalen

kan f.eks. ha talesyntese og uttak for øretelefon, slik at den synshemmede kunden kan høre det som står i displayet uten at andre får vite det. Hvis en tok høyde for slike løsninger allerede i kravspesifikasjonen til slike apparater, ville det bli billigere enn hvis en måtte bygge apparatene om etter at de var installert. I denne forbindelsen konstaterer vi med indignasjon at flere selskaper for kollektivtransport nå er i ferd med å installere nye billettautomater som synshemmede ikke kan bruke til billettkjøp - og det gjør de mot bedre vitende!

Et annet eksempel på at tilgjengelighet sikres ved at en legger inn nødvendige krav til produktet allerede ved bestillingen, er elektroniske læringssystemer. Det norskutviklede e-læringsprogrammet Classfrontier er dårlig tilgjengelig for synshemmede, og utviklerne har skyldt på at norske myndigheter ikke har stilt krav om tilgjengelighet for funksjonshemmede. Det har derimot britiske myndigheter gjort med grunnlag i den britiske antidiskrimineringsloven, og dette har ført til at en nå er i ferd med å utvikle en mer tilgjengelig versjon av programmet.

Stadig flere aviser kommer i dag med nett-utgaver. Dermed er aviser blitt mer tilgjengelige for synshemmede enn før. I denne forbindelsen ser vi oss nødt til å imøtegå et resonnement i Nicolai V. Skjerdals juridiske betenkning, som ligger til grunn for utredningens behandling av begrepet "universell utforming". I betenkningens kap. 3.1.3 heter det: "For det trykte medium, aviser, bøker m. v., kan det vanskelig tenkes noe generelt krav om universell utforming i den forstand at også svaksynte, blinde og dyslektikere skal kunne lese den aktuelle trykksak. Blindeskrift eller braille vil ikke kunne erstatte det alminnelige format, slik at det i så fall måtte være tale om publisering både i normalformat og i blindeskrift/braille." Siden all trykt informasjon i dag først foreligger elektronisk, må det kunne stilles krav om at informasjonen også publiseres i en universelt utformet elektronisk versjon. Den vil da som nevnt kunne leses både i blindeskrift og som syntetisk tale. I lovforslagets § 9 defineres universell utforming slik: "Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig". I kap. 10.12.3.2 gir utredningen bl.a. følgende illustrasjon: "Det klare utgangspunktet må derfor være at universell utforming ivaretas i hovedløsningen i de fysiske forholdene. Med hovedløsningen mener utvalget at tilgang til et bygg skal sikres gjennom hovedinngangen, at tilgangen inne i et bygg og muligheten for bruk av et produkt hovedsakelig skal være den samme for brukere med ulike forutsetninger. Utvalget vil understreke at dette ikke innebærer krav om nøyaktig samme løsning. For eksempel vil en hovedinngang med både trapper og rampe være tilstrekkelig, det er ikke nødvendig at trappene fjernes. Samtidig vil en bakdør ikke være nok. Det avgjørende vil være om utformingen har et tilstrekkelig inkluderende preg." I analogi med dette eksemplet kan vi si at den elektroniske versjonen av en "trykksak" tilsvarer rampen og at papirutgaven tilsvarer trappene. Det er altså ikke nødvendig å fjerne papirutgaven, men den er utilgjengelig for en gruppe mennesker med nedsatt funksjonsevne, i dette tilfellet synshemmede og andre lesehemmede.

Det har ofte vært hevdet at det som er godt for funksjonshemmede, er godt for alle. Enda et eksempel på det opplevde en ved de olympiske vinterlekene i Salt Lake City i 2002. Der ble det på hovedsiden lagt en lenke til en alternativ versjon av nettsidene, utformet spesielt med tanke på synshemmede. Det viste seg at 60% av dem som besøkte sidene, valgte denne lenken.

Erfaring fra andre land viser at det ikke er nok å lage lover med generelle bestemmelser. Det er først når en stiller konkrete krav til utforming innenfor et område og når en setter klare tidsfrister for gjennomføringen, at lovbestemmelsene får virkning i praksis. Dette har vært tilfellet bl.a. i USA, se <http://www.usdoj.gov/crt/508/index.htm>.

ISE anser det som en forutsetning at loven må følges opp med konkrete standarder for universell utforming, og at de som bestiller produkter, må kreve at produktene leveres i henhold til disse standardene. WAI-standardene som er nevnt ovenfor, er bare ett eksempel på at det foreligger internasjonale standarder for universell utforming på IKT-området, og vi mener det er helt uproblematisk å gjøre slike standarder gjeldende også i Norge. De ovennevnte eksemplene med billettautomater og med Classfronter viser at konkrete krav til leverandørene har større effekt enn generelle bestemmelser i en lov. Spesielt viktig er det at offentlige myndigheter og institusjoner innarbeider krav til universell utforming i sine bestillinger.

Oslo, [dato og underskrift]

15.12-05

Torbjørn M. G. A. Lind